

A.Ş.ŞAHMURADOV
Azərbaycan Dillər Universiteti
agil1965@mail.ru

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ ŞİMALİ QAFQAZDA TERRORİZM HAQQINDA

Açar sözlər: Şimali Qafqaz, terrorizm, Çeçenistan müharibəsi

Ключевые слова: Северный Кавказ, терроризм, чеченская война

Key words: North Caucasus, terrorism, Chechen war

Müasir dünyada terrorizm ən ciddi təhdidlərdən hesab olunur. Terrorizmin müxtəlif formaları ilə üzləşmiş regionlardan biri də Şimali Qafqazdır. Burada terrorizmin yayılması bir tərəfdən Çeçenistan müharibəsi ilə, digər tərəfdən Kremlin regiona yönəlmiş siyasətində güc tətbiqinə üstünlük verməsi ilə əlaqədardır. Şimali Qafqazda terrorizmin etnik-separatçı, dini və siyasi formaları yayılmışdır.

Terrorizm son onilliklərdə Şimali Qafqaz xalqlarının üzləşdikləri ən ciddi problemlərdəndir. Regionda yoxsulluğun, işsizliyin, savadsızlığın və s. sosial problemlərin geniş yayılması terrorizm üçün münbit şərait yaratmış, həyat səviyyəsinin aşağı olması qəddarlıq, qisasçılıq, paxıllıq kimi sosial-psixoloji faktorların meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. SSRİ-nin süqutundan sonra iqtisadi əlaqələrin pozulması, separatizmin və silahlı münaqişələrin nəticəsi olaraq qaçqın və məcburi köçkünlər ordusunun meydana gəlməsi, korrupsiyanın geniş yayılması regionda insanların iqtisadi durumuna son dərəcə mənfi təsir göstərmiş, işsizliyin səviyyəsi 40-50, bəzi yerlərdə hətta 60-70 %-ə çatmışdır. Məsələn, 1985-1990-cı illərdə Kabarda-Balkariyada əmək resursları 6,4 % artmışdısa, işsizlərin sayı 21 % artmışdı. 1993-cü ilin ortalarından başlayaraq burada işsizlərin sayında ayda 2-5 %, 1994-cü ilin I rübündə 16 %, II rübündə isə 7,1 % artm müşahidə olunmuşdu (1, 121). Ümumiyyətlə, Şimali Qafqazda gənclərin 70-80 %-nin işsiz olduğu bildirilir (2).

Ciddi sosial-iqtisadi problemlərlə üzləşmiş bu işsizlər ordusu müxtəlif terrorçu qrupların potensial sosial bazasını təşkil edir. Məsələn, regionda terrorun geniş yayıldığı yerlərdən biri Dağıstan respublikasıdır. Həyat səviyyəsinə görə bu respublika Rusiya Federasiyasında sonuncu yerlərdən birini tutur. Rusiya Elmlər Akademiyası Dağıstan Elmi Mərkəzinin Regional Etnosiyasi Tədqiqatlar Mərkəzinin keçirdiyi rəy sorğusunda iştirak etmiş respondentlərin 66,2 %-i siyasi, klan və mafioz qrupların hakimiyyət və mülkiyyət uğrunda apardıqları mübarizəni terrorizmin əsas səbəbi kimi göstərmişlər (3, 111).

Regionunda terrorizmin meydana gəlmə səbəblərindən biri də dini faktorla bağlıdır. Sırr deyildir ki, din ona sitayiş edən insanların psixoloji durumuna, davranışına, dünyagörüşünə ciddi təsir göstərir. Təkcə dinlərarası münasibətlərin deyil, hətta ayrıca götürülmüş bir dinin mahiyyətinin müxtəlif qütblərdən, ziddiyyətli şəkildə izah və şərh olunması fərqli dini konsepsiya və ideologiyaların meydana gəlməsinə səbəb olur ki, onların da radikal və ekstremist xarakterli qismindən terrorçu qruplar geniş istifadə edirlər. Radikal dini qruplar daha çox hərbi əməliyyatların getdiyi, əhalinin iqtisadi durumunun son dərəcə aşağı olduğu regionlarda fəal olurlar. Bu mənada, Şimali Qafqazda öz radikalizmi ilə seçilən vəhhabiliyin sürətlə yayılması diqqəti cəlb edən məqamlardandır.

Şimali Qafqazda terrorizmin yayılma səbəbləri arasında istər regionda, istərsə də ondan kənarında baş verən proseslərlə bağlı olan siyasi faktorlar da müəyyən yer tutur. Bir çox hallarda ölkədaxili siyasi qüvvələr arasında mövcud olan ziddiyyətlər, qarşıdurmalar terror aktlarının

törədilməsi ilə müşayət olunur. Siyasi terrorizm region dövlətlərinin siyasi maraqlarının toqquşmasının nəticəsi kimi də gündəmə gəlir. Geosiyasi üstünlük, resurslar, kommunikasiyalara nəzarət uğrunda aparılan mübarizədə terrordan da istifadə olunur.

Son onilliklərdə etnik-separatçı terrorizm Şimali Qafqaz xalqları arasında geniş yayılmışdır. Bu daha çox Rusiya-Çeçenistan müharibəsi ilə bağlıdır. Belə ki, Rusiyada hərbi əməliyyatlarda iştirak edən, insanları girov götürən, binaları partladanlarla yanaşı, müstəqillik uğrunda mübarizə aparan bütün çeçenlərin terrorçu adlandırılması diqqəti cəlb edir. V. Akayev haqlı olaraq qeyd edir ki, "Rusiyanın müasir milli siyasətində çeçenofobiya özünə möhkəm yer almışdır. Yüksək vəzifəli hərbcilərin, milis generallarının və məmurların kabinetlərində Yermolovun və dağlıların digər zülümkarlarının, üzərində çeçenlərə, ümumiyyətlə bütün Qafqaz xalqlarına qarşı rasist ifadələrin olduğu portretlərinin olmasını yalnız bununla izah etmək olar" (4, 129). Çeçenistanda rus hərbcilərinin törətdikləri kütləvi qətlialmlara, insanların təhqir olunmasına Şimali Qafqaz xalqlarının bəzi nümayəndələri tərəfindən məhz terrorla cavab verilirdi. 1995-ci ilin fevralında rus hərbciləri 12 yaşından 60 yaşınadək çeçen kişilərini məhv etmək barədə Federal Əkskəşfiyyat Xidmətindən əmr almış və bu əmr yerinə yetirilərkən çoxlu sayda insanın həyatına son qoyulmuşdu (5, 187). Moskvanın bu siyasəti çeçenlərin rüslərə nifrətini daha da artırmış, bir xalq kimi mövcudluqlarını qorumaq üçün onları bütün mübarizə vasitələrindən, o cümlədən terrordan istifadə etməyə sövq etmişdir. E. Painin bildirdiyi kimi, "müharibə ilə ancaq qocaları qorxutmaq olar, çeçen gəncləri üçün müharibə, təhlükələr qanda adrenalini, döyüş çılgınlığını yalnız artırır" (6, 104).

Bütün bunlar Rusiyanı terror aktları ilə üzləşmək məcburiyyətində qoymuşdu. Hətta bir çox hallarda federal qüvvələr terrorçular qarşısında geri çəkilmək məcburiyyətində qalmışdı. Məsələn, 1995-ci il iyunun 14-də Ş. Basayev 100 nəfərdən çox tərəfdarı ilə Stavropol diyarının Budyonovsk şəhərində terror əməliyyatı həyata keçirmişdi. Yerli milis məntəqəsini ələ keçirə bilməyən terrorçular, 2 min nəfər dinc insanın olduğu şəhər xəstəxanasını tutmuşdular. Bu reyd, bir mənbənin məlumatına görə 128 nəfərin (7, 472-475), digər bir mənbənin məlumatına görə isə 180 nəfərin ölümü ilə nəticələnmişdi (8). İyunun 17-də Rusiya daxili qoşunlarının xüsusi bölməsinin və "Alfa" qrupunun 300 əməkdaşının girovları azad etmək üçün həyata keçirdikləri əməliyyat uğursuz olmuşdu. Bu əməliyyat zamanı hücum edənlərdən 6 nəfər, terrorçulardan 21 nəfər, girovlardan 6 nəfər öldürülmüşdü. Bu uğursuzluqdan sonra əməliyyat dayandırılmış və terrorçularla danışıqlar davam etdirilmişdi. Nəticədə, iyunun 19-da Ş. Basayevin dəstəsi 150 könüllü girovun, 16 jurnalistin və Dövlət Dumasının 9 deputatının olduğu avtobuslarla Budyonovskı tərk edərək maneəsiz olaraq Çeçenistanın Vedeno kəndinə gəlmişdilər (7, 468-469). Budyonovsk hadisələrini xarakterizə edən M.P. Trebin qeyd edir ki, "Şamil Basayevin Budyonovskda uğurlu terror aksiyası Rusiya hökumətini çeçen tərəfi ilə danışıqlara getməyə məcbur etdi. Geniş Rusiya və öz şərtlərini hökumətə diqqət edən 162 nəfərdən ibarət dəstə. Bunu təsəvvür etmək çətindir, lakin terror mübarizəsinin məntiqi belədir – qruplaşma bütün cəmiyyətə ultimatum verir" (9, 331).

Bu terror aktı Çeçenistanda və Rusiyada bir-birindən fərqli psixoloji durum yaratmışdı. Ş. Basayevin qalib kimi geri qayıtması çeçenlər arasında ruh yüksəkliyi yaratmışdısa, ruslar arasında ruh düşgünlüyünə, ümitsizliyə səbəb olmuşdu. Sonrakı illərdə dünya Şimali Qafqazda təşkil olunmuş bir sıra gurultulu terror aktlarının şahidi olmuşdu.

2004-cü il sentyabrın 1-də Şimali Qafqazda ən dəhşətli terror aktlarından biri baş vermişdi. Şimali Osetiya şəhəri Beslanda terrorçular orta məktəbi ələ keçirərək 1500 nəfərədək müəllim, şagird və valideyni girov götürmüşdülər. Terrorçular hakimiyyət orqanlarından Çeçenistanda müharibənin dayandırılmasını, qoşunların Çeçenistandan çıxarılmasını, Çeçenistanın müstəqil

Tarix və onun problemləri, № 2 2012

dövlət kimi MDB-yə daxil olmasını, Çeçenistan və Şimli Qafqaza MDB-nin sülhyaradıcı qüvvələrinin göndərilməsini və s. tələb edirdilər (10). Terrorçulara güzəştə getmək istəməyə Kreml bu terror aktını güc tətbiq etməklə aradan qaldırmağa qərar vermiş, Rusiya xüsusi təyinatlılarının uğursuz həyata keçirdikləri əməliyyat 300 nəfərdən çox girovun həlak olması ilə nəticələnmişdi.

Bəzi mənbələr Beslan hadisələrinin təkcə çeçen terrorizmi ilə bağlı olmadığını, onun həm də hakimiyyət uğrunda V. Putinlə onun rəqibləri arasındakı mübarizə ilə əlaqədar olduğunu bildirirdilər (11, 95).

Dünyanın bir sıra ölkələrinin, o cümlədən Fransa, Hollandiya, Polşa, Böyük Britaniyanın kütləvi informasiya vasitələrində Beslandakı terror aktı pislənmiş və eyni zamanda onun baş vermə səbəbi kimi Kremlin çeçen xalqına qarşı apardığı müharibə göstərilmişdi. Məsələn, N. Qrodnenski Polşanın "Reç Pospolita" qəzetində bu terror aktına verilmiş qiymətə diqqəti cəlb edir: "...Şübhəsiz ki, heç bir terror aktına haqq qazandırmaq olmaz. Ancaq Çeçenistanla bağlı biz tamamilə qeyri-adi vəziyyətlə, təkcə azadlıqları deyil, mövcudluqları təhlükə altında olan, rus işğalçıları tərəfindən təhlükə altına qoyulmuş insanlarla üzləşirik" (11, 110-111).

Şimali Qafqazda terrorizmin geniş yayıldığı formalarından biri dini terrorizmdir. Müxtəlif islamçı qruplar tərəfindən terror aktlarının törədilməsi yalnız onların radikalizmi ilə deyil, həm də Rusiya cəmiyyətində yayılmış islamofobiya ilə əlaqədar idi. R.Q. Abdullatipovun sözləri ilə desək: "Dağıstanda müharibə və bütövlükdə Şimali Qafqazda vəziyyətin pisləşməsi fonunda Rusiyada istənilən müsəlman haqqında islam ekstremisti kimi stereotip təsəvvür kök salmışdır" (12, 151-152).

Şimali Qafqazda radikal islamçıların əsas məqsədi regionda islami qanunlara əsaslanan dini dövlət yaratmaqdan ibarətdir. Məsələn, Qızılyurt islamçılarının lideri Baqautdin Məhəmməd bəyan edirdi ki, "Dağıstan yalnız müsəlman respublikası olacağı təqdirdə Rusiyanın tərkibində qala bilər" (13).

Şimali Qafqazda dini terrorizmin yayılmasında dünya miqyaslı terrorçu Əmir Xəttabın fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Dünyada Həbib Əbdül Rəhman, Əmir ibn Əl-Xəttab, Birəlli Əhməd və Qara Ərəb adları ilə məşhur olan bu insanın harada anadan olduğu da müəmmalı olaraq qalır. Bəziləri onun İran Körfəzi ölkələrindən birində, digərləri Cənubi Yeməndə, başqaları isə İordaniyada və ya Səudiyyə Ərəbistanında anadan olduğunu bildirirlər. Xəttab Əfqanıstanda sovetlərə qarşı, İraqda amerikalılara qarşı, Tacikistanda ruslara qarşı vuruşmuş, İsrailə qarşı təşkil olunmuş aksiyalarda iştirak etmiş, Pakistanda mücahidlərin təlimi ilə məşğul olmuş və 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq onun adı Şimali Qafqazda törədilmiş terror aktlarında çəkilməyə başlamışdı. Şimali Qafqaza gəldikdən sonra Xəttab, üzvlərinin çoxu ərəblər olan "Camaat islami" silahlı dəstəsini yaratmışdı. O, Rusiyada terrorizmin maliyyələşdirilməsində də əsas rollardan birini oynamışdır. Mənzil-qərargahı Londonda olan "Müsəlman qardaşları" təşkilatı təkcə 2000-ci ilin sonlarında Xəttaba 2,5 mln. dollar ötürmüşdü (9, 333-335).

Şimali Qafqazda Xəttabın dəstəsi ilə yanaşı, yemənli Əbu-Zübeyr və bosniyalı Hendelin, misirli Əbu-Əhməd və Əbu Aymanın, tunisli Əbu-Həməzinin, əlcəzairli Əbu-il-Maadinin, səudiyyəli Nadininin, fələstinli Əbu-Üsama və Əbu-Əlinin, iordaniyalı Əbu-Əhmədin, bosniyalı Pezonun muzzdlu dəstələri də fəaliyyət göstərirdilər (9, 344). Bu da Şimali Qafqazda terrorizmin beynəlmilləşdiyini göstərir.

Hakimiyyət orqanlarının həyata keçirdikləri sərt tədbirlərə baxmayaraq Şimali Qafqazda dini müstəvidə terror aktları törədilməkdə davam edir. 2011-ci il aprelin 9-da Dağıstanda Yasnaya-Polyana məscidinin imamı, ekstremizmə qarşı bəzi mövqelər tutmuş Məhəmməd

Saydullayevin öldürülməsi (14) bunu sübut edir.

Şimali Qafqazda baş verən proseslər, müxtəlif qruplaşmalar arasında nüfuz uğrunda gedən mübarizə siyasi xarakterli bir sıra terror aktlarının həyata keçirilməsi ilə nəticələnmişdir. Məsələn, 1992-1998-ci illərdə "Demokratik Dağıstan" hərəkatının həmsədri, xalq deputatı Maqomed Süleymanov, "Dağıstan" Ticarət-Investisiya Şurasının sədri, keçmiş ticarət naziri, "Tenglik" kumik hərəkatının fəallarından biri Baqautdin Hacıyev, Rusiya Dövlət Dumasının keçmiş deputatı, Dağıstanın maliyyə naziri Həmid Həmidov, Kumik milli hərəkatının liderlərində biri olmuş Bəsir Alcanbəyov, Ləzgi xalqının Milli Şurasının sədri, general Muxiddin Qəhrəmanovun həyat yoldaşı, Dağıstan Müsəlmanları Dini İdarəsinin müftisi Sayd-Məhəmməd Əbubəkirov və onlarla başqa şəxs siyasi fəaliyyətlərinə görə öldürülmüşdü (15). 2004-cü il mayın 9-da Qroznıda Çeçenistanın prezidenti Ə. Kadiriv öldürüldü (3). Buna cavab olaraq isə, 2005-ci il martın 8-də Çeçenistanın ikinci prezidenti, legitimliyi bir çox dövlətlər tərəfindən tanınmış A. Məshədov Rusiya xüsusi xidmət orqanları tərəfindən öldürülmüşdü. O zaman Polşanın xarici işlər naziri A. Rotfeld A. Məshədovun öldürülməsini siyasi səhv adlandırmışdı (11, 115-116). Məsələ ondadır ki, Çeçenistanda sülhə nail olmaq üçün Qərb dövlətləri Kremlə məhz A. Məshədovla danışıqlar aparmağa çağırırdılar.

Şimali Qafqazda baş verənlərlə əlaqədar siyasi terror aktları regiondan uzaqlarda da baş verirdi. 1993-cü ildə Londonda Usiyev qardaşları Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının zabiti M. Martirosyan tərəfindən öldürülmüşdü (16). 2004-cü il fevralın 17-də Qətərdə Çeçenistanın keçmiş vitse-prezidenti Z. Yandarbiyev qətlə yetirilmişdi. ABŞ-ın yardım etdiyi Qətər hakimiyyət orqanları bu qətlə törətmiş iki nəfər rus vətəndaşını həbs etməyə nail olmuşdular (11, 105).

Qeyd olunanlar Şimali Qafqazda baş vermiş terror aktlarının az bir hissəsini təşkil edir və regionda vətəndaş cəmiyyətinin zəif inkişafı, dövlət və yerli idarəetmə orqanlarının zəifliyi, əks qütblərdə duran siyasi qüvvələr arasında dialoqun yoxluğu terrorizmin mübarizə vasitəsi kimi mövcudluğunu təmin edir.

Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də terrorun təşkilatçılarının, ideoloqlarının kifayət qədər savadlı olmaları, öz fikirlərini ətrafdakı insanlar üçün inandırıcı şəkildə şərh edə bilmələridir. Bu hal terrorizmə qarşı ideoloji mübarizənin gücləndirilməsi, xüsusilə də adı terrorizmlə daha çox yanaşı çəkilən islamın məzmun və mahiyyətini, sülhsevər xarakterini təbliğ etmək zərurətini ortaya çıxarmışdır. Bu mənada P.R. Syukiyaynenin A. Şixsaidov tərəfindən oxuculara təqdim olunmuş fikirləri diqqəti cəlb edir: "Mən təsəvvür etmirəm, hər şeydən əvvəl müsəlman mədəniyyətinin, təhsilinin inkişafına qayğı göstərmədən, unikal və özünəməxsus islam sivilizasiyasının mühüm pozitiv rolunun etiraf olunmasının qayğısına qalmadan islam fundamentalizmi ilə necə mübarizə aparmaq olar. Fundamentalizmlə ən effektiv mübarizə - bu başqa, ənənəvi islam dəyərlərinin tətbiqidir" (3, 114).

Müasir terrorizm beynəlxalq xarakter daşdığı üçün ona qarşı mübarizədə dövlətlərarası əlaqələrin inkişaf etdirilməsi vacibdir. Terrorizmə qarşı beynəlxalq mübarizə üçün zəruri olan hüquqi baza mövcuddur, bu sahədə ondan çox konvensiya, protokol, bəyannamə mövcuddur. 1996-cı ildə "Böyük səkkizliyin" Lion görüşündə qəbul edilmiş yekun sənəddə "Sığınacaq verməkdən imtina", "Terrorçuların zəruri resurslardan imtina edilməsi", "Milli sərhədlərin mühafizəsi", "Qabaqcıl texnologiya tətbiq etməklə törədilən terror aksiyalarının aşkar edilməsi və profilaktikası" beynəlxalq səviyyədə terrorizmə qarşı mübarizənin əsas istiqamətləri kimi müəyyənləşdirilmişdir (17, 25-27). Terrorizmə qarşı mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığın müsbət nəticə verməsi üçün dünya dövlətləri yalnız beynəlxalq hüquq və normalara əsaslanmalı; ikili standartlardan imtina etməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Толгуров Т. Некоторые моменты федеральной политики России на Северном Кавказе // Центральная Азия и Кавказ. 1999, 5(6)
2. Рискин И. Терроризм в России: истоки, причины, пути преодоления // <http://www.voanews.com/russian/news/IR-Round-Table-Terrorism-in-Russia-2010-04-03-89843092.html>
3. Шихсаидов А. Ислам в Дагестане // Центральная Азия и Кавказ. 1999, № 4 (5)
4. Акаев В. Исламский фундаментализм на северном Кавказе: миф и реальность» // Центральная Азия и Кавказ. 2000, № 3 (9)
5. Дудаева А. Миллион первый. Баку: «Абилов, Зейналов и сыновья», 2002
6. Паин Э. Возможные варианты развития второй чеченской войны. // Центральная Азия и Кавказ. 2000, № 4 (10)
7. Шишов А.В. Схватка за Кавказ. XVI-XXI века. М.: Вече, 2007
8. Хронология террористических событий за последние 10 лет. 1995. // <http://lifeinschool.narod.ru/project/004/budenovsk.htm>
9. Требин М.П. Терроризм в XXI веке. Мн.: Харвест, 2003
10. Подробный анализ теракта в Беслане // <http://lifeinschool.narod.ru/project/004/beslan.html>
11. Гродненский Н.Н. Кавказская война XXI. Минск : Современная школа, 2009
12. Бобровников В. Исламофобия и религиозное законодательство в Дагестане // Центральная Азия и Кавказ. 2000, № 2 (8)
13. Организаторы теракта в Буйнакске обещают продолжить войну // «Независимая газета», 1998, 29 января
14. В Дагестане застрелен имам // <http://sakartvelo.ru/news/v-dagestane-zastrelen-imam>
15. Дагестан: хроника политического терроризма (1992—1998) // Полит.ру. 1999, 12 августа
16. Армянский терроризм // <http://www.azeri.ws/karabakh/terror.shtml>
17. Individual Partnership Action Plans // <http://www.nato.int/issues/ipap/index.html>

А.Ш.ШАХМУРАДОВ
agil1965@mail.ru

О ТЕРРОРИЗМЕ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В современном мире терроризм считается очень серьезным вызовом. Северный Кавказ является одним из регионов, который столкнулся с различными формами терроризма. Распространение терроризма связано здесь, и с чеченской войной, и силовой политикой Кремля по отношению к региона. На Северном Кавказе получили распространение этно-сепаратистский, религиозный и политический терроризм.

A.SH. SHAKHMURADOV
agil1965@mail.ru

ON THE CONTEMPORARY STAGE OF TERRORISM IN THE NORTH CAUCASUS

In today's world, terrorism is considered a very serious challenge. The North Caucasus is a region that has faced various forms of terrorism. The spread of terrorism is related to the Chechen war and power politics of the Kremlin in the region. It has been widespread ethno-separatist, religious and political terrorism in the North Caucasus.

Rəyçilər: t.e.n. A.Ə.Rzayev, t.e.d. R.C.Süleymanov

BDU-nun Tarix fakültəsi Elmi Şurasının 05 mart 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 07)